

HELSINGIN SANOMIEN LATVIA-METAFORAT VUODEN 2009 ALUSSA

Laikraksta "Helsingin Sanomat" metaforas par Latviju 2009. gada sākumā

Metaphors about Latvia in the Newspaper Helsingin Sanomat

in the Beginning of 2009

Eila Mustaparta

Latvijas Universitātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa,

Center for International Mobility, Somija

Visvalža 4a

LV-1050 Rīga

eila.mustaparta@gmail.com

Latvia on uuden itsenäisyytensä aikana vähitellen tullut suomalaisille tutummaksi ja tutummaksi. Kovin tuttu se ei kuitenkaan vielä ole. Latvia on pieni maa, asukkaita on vielä puolet vähemmän kuin Suomessa. Se ei ole Suomen naapurimaa, vaikka lähellä onkin. Latvialaiset eivät ole sukulaiskansaakaan niin kuin Suomen ”veljeskansa” virolaiset, joihin suomalaiset muodostivat pian neuvostoajan katkoksen jälkeen taas tiiviit yhteydet. Mutta kyllä Latviakin jo tiedetään. Tiedetään ja on ehkä itse jo koettukin, että Riikaan tehdään edullisia parin päivän pakettimatkoja. Jotkut muistavat, että täältä tulee hyviä euroviisulaulajia ja koripallon pelaajia. Kaikki tuntuvat tietävän, että Latviassa on lama.

Tarkastelen esitelmässäni sitä, miten Latviasta kirjoitetaan Suomen suurimmassa päivälehdessä Helsingin Sanomissa. Kuukauden ajanjaksolla tammi-helmikuussa 2009 hakusanalla *Latvia* löytyi Helsingin Sanomien verkkoarkistosta 45 osumaa. Suurin osa niistä oli urheilusivuilla. Suurin yksittäinen aihealue oli Latvian taloudellinen kriisi. Suomessakin taloudellinen taantuma on syventynyt lamaksi vuoden 2009 aikana, mutta suurin osa suomalaisista tuntuu tietävän, että Latvialla menee vielä huonommin.

Helsingin Sanomien Latvia-kirjoituksissa kiinnitän huomioni metaforiin: siihen, miten Latviaa ja Latviaan liittyviä ilmiöitä hahmotetaan metaforien kautta. Näkemykseni metaforista perustuu amerikkalaisten tutkijoiden George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1980) kognitiiviseen metaforateoriaan, jonka mukaan arkipuheemmekin on täynnä metaforia, ja ymmärrämme

ympäröivää maailmaa niiden välityksellä. Käytin tätä metaforateoriaa aikoinaan pro gradu – tutkielmassani, jossa tutkin suomalaisten kansanedustajien keskustelua Euroopan Unioniin liittymisestä (Mustaparta 1993, 1996). Tosin tuolloin ei vielä puhuttu EU:sta vaan EY:stä, Euroopan yhteisöstä.

Lakoff ja Johnson (1980, 3 – 5) ymmärtävät käsitteen *metafora* tavallisesta poikkeavalla tavalla. Yleensä metaforien ajatellaan olevan jotenkin erityisiä kielikuvia ja kuuluvan lähinnä runokieleen. Lakoffin ja Johnsonin mukaan tavallinen arkinen kielemmekin on tulvillaan metaforia. Emme edes pystyisi puhumaan abstrakteista asioista ilman metaforia. Metaforat ovat tapamme hahmottaa maailmaa. Metaforan lähdealuetta ovat konkreettiset, spatiaaliset kokemuksemme, ja niiden avulla käsitteellistämme abstraktimpia kohdealueita. (Lakoff ja Johnson 1980, 56 – 58)

Ymmärrämme abstrakteja asioita vain konkreettisten mielikuvien avulla. *Aika* on hyvä esimerkki abstraktista ilmiöstä. Pentti Leino on tutkinut suomen kielen ajanilmauksia. Kun sanomme esimerkiksi, että *aika kuluu, aika on pitkä tai lyhyt, kesä on mennyt ja talvi tulee ja vuodet vierivät*, puhumme ajasta konkreettisoin termein, ikään kuin aika olisi fyysinen olio, jolla on muoto ja joka liikkuu jossakin tilassa. Kun puhumme ajasta konkreettisoin ilmauksin, teemme sen itsellemme ymmärrettäväksi. (Leino 1990, 400 – 418, Lakoff ja Johnson 1980, 42,43)

Myös valtiot ovat suureksi osaksi abstrakteja asioita. Vaikka niihin kuuluu konkreettinen maa-alue, ne ovat myös monimutkaisia instituutioita. EU on enemmän abstrakti valtioiden välinen liitto, suhteiden ja prosessien yhteenkietoutuma kuin konkreettinen alue. Kun Suomessa suunniteltiin 1992 Euroopan unioniin liittymistä, siitä puhuttiin yleisesti EU:hun menemisestä. EU siis hahmottui metaforisesti paikaksi. Usein EU:ta kuvattiin myös agentiksi, joka toimii ja tekee päätöksiä. Silloin oli kyse personifikaatiosta: EU ymmärrettiin inhimillisen olion lähdealueen käsitteiden avulla. (Mustaparta 1993)

Euroopan unioniin liittymisestä puhuminen *EU:hun menemisestä* on konventionaalinen metafora: sitä ei huomaa metaforiseksi. Uusien, runollisten tai *innovatiivisten* metaforien, niin kuin Tiina Onikki (1992) ilmiötä kutsuu, täytyy perustua konventionaalisille metaforille, että ne tulisivat ymmärrettäviksi. Lakoffin ja Johnsonin esimerkin mukaan yleisen, konventionaalisen perusmetaforan ELÄMÄ ON MATKA mukaan elämää voi kuvata erilaiseksi kulkemiseksi, risteyksiksi, joissa täytyy tehdä valintoja jne., ja kuolemaa matkan päähän saapumiseksi. *Niin mä kerran tieni aloin, niin sen päätän, paljain jaloin*, mukailee ELÄMÄ ON MATKA – metaforaa suomalainen runoilija Uuno Kailas. Jos runoilija päättäisi keksiä metaforia aivan omasta päästään ja

kuvaisi kuolemaa vaikkapa maidon juomiseksi tai sohvalle istuutukseksi, häntä ei ymmärrettäisi. (Lakoff ja Johnson 1980)

Kun Suomessa suunniteltiin Euroopan unioniin liittymistä, konventionaalisen *Euroopan unioniin liittyminen on EU:hun menemistä* –metaforan pohjalta syntyi innovatiivisia juna-metaforia. Poliitikot pohtivat, mennäänkö EU:hun seuraavalla junalla vai myöhästytkö junasta, missä luokassa matkustetaan, onko junalla paluuvuoroa ja ovatko eväät mukana jne. Metaforat eivät olleet vain kielellä leikkimistä, vaikka yksi funktioista varmasti olikin hauskuttaa yleisöä ja tuoda esitykseen väriä. Metaforiin suhtauduttiin myös vakavasti ja niitä käytettiin jopa argumentoinnin välineinä. Kun EU:hun liittymisestä puhuttiin metaforisesti junamatkana, saatettiin lähdealueen eli junaliikenteen lainalaisuuksia käyttää myös selittämään Euroopan unioniin liittymisen lainalaisuuksia. Tällaista argumentointia edustaa mm. kansanedustaja, jonka mukaan EU-junaan ei ole kiirettä, koska junia kulkee aina enemmän kuin yksi: tulee siis myös uusia mahdollisuuksia liittyä Euroopan unioniin. (Mustaparta 1996, 178)

Tarkastelin siis Lakoffin ja Johnsonin kognitiivisen metaforateorian pohjalta Helsingin Sanomien kirjoituksia, joissa Latvia mainittiin. Tyypillisin Latviasta kertova artikkeli tarkastelemallani ajanjaksolla liittyi lamaan, Latvian taloudelliseen kriisiin. Seuraavissa esimerkeissä Latviaa voi pitää personoituna, mutta ei agenttina vaan ehkä kokijana:

*Suomi valmistautui torstaina lainaamaan rahaa **talouskriisin runtelemille** Islannille ja **Latvialle**. (HS 6.2.2009)*

*Samalla hallitus [Viron] haluaa välttää Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n **apuun turvautuneen Latvian kohtalon**. (HS 6.2.2009)*

*Latvian talous on pahassa kriisissä. Työttömyys nousee nopeasti. **Maa on joutunut turvautumaan** Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n lainaan. (HS 14.1.2009)*

Ensimmäisessä esimerkissä talouskriisi näyttäytyy agenttiivisena, petomaisena oliona, jonka uhreiksi Islanti ja Latvia ovat joutuneet. Kahdessa seuraavassa puhutaan Latvian turvautumisesta lainaan, ja Latvia piiryy niissäkin ei-agenttiiviseksi olioksi, jonkinlaiseksi uhriksi, kriisin uhriksi. Myös seuraavassa esimerkissä kriisi on aggressiivisessa roolissa – Latvia ja Riika sen sijaan esiintyvät tässä ei-metaforisesti ”vain paikkoina”:

*LATVIA. **Rahoituskriisi iskee, mellakoita Riiassa!** (HS 31.1.2009)*

Kun näinkin pienessä aineistossa esiintyi muutama mielenkiintoinen lama-metafora, ehdotin Fennougristiikka Latvian yliopistossa –seminaarissa aihetta opiskelijoiden tutkittavaksi. Keväällä 2009 aiheesta kirjoittikin lopputyönsä Natalia Gikale, joka pohti ansiokkaasti laman erilaisia hahmottamistapoja. Hänenkin esimerkeissään lama elollistui usein agenttiiviseksi pahantekijäksi: *lama syö resurssit, lama iskee, lama vie työpaikat ja hävittää kesätyöpaikat* (Gikale 2009, 33 – 36). Toisaalta lama on usein hahmotettu jonkinlaiseksi säiliöksi, puhutaan esimerkiksi *lamaan liukumisesta* tai *sukeltamisesta* ja *lamasta nousemisesta* (Gikale 2009, 43 - 46). Säiliömetaforat ovat Lakoffin ja Johnsonin mukaan yksi perustavoista konkretisoida abstraktia todellisuutta. Konkreettisuudessa, fyysisessä ympäristössä esiintyy erilaisia säiliöitä eli olioita, joilla on sisäpuoli ja ulkopuoli, ja tämän peruskäsitteen pohjalta voi ymmärtää myös abstraktimpia olotiloja. (Lakoff ja Johnson 1980, 29, 30)

Helsingin Sanomien matkailuosasto Meno & Paluu otsikoi tammikuun lopussa:

Latvia alennusmyynnissä (HS 31.1.2009)

Kirjoittaja on kierrellyt turistina Latviaa ja ihmetellyt joka puolella näkyviä *Pardot*-kylttejä - myytävänä. Hän tunnisti ne kriisin merkeiksi. Mutta miten hahmottuu Latvia selvästi metaforisessa otsikossa, joka vielä tekstissä toistetaan: *Koko maahan on alennusmyynnissä!* Jonkinlaiseksi fyysiseksi olioksi ainakin, kauppatavaraksi. Hahmotustavalla on mielestäni jotain yhteistä aiemmin esittämieni esimerkkien kanssa, joissa Latvia esiintyy laman uhrina. Tässä se on myytävä tuote, ei edelleenkään toimija, agentti.

Lauseen subjekti on usein myös sen agentti, mutta kokemista ilmaisevan verbin yhteydessä subjekti voi olla kokijan roolissakin. Seuraavassa esimerkissä valtiot, EU-maat, on personoitu:

EU-maat kärsivät kriisistä eri tavoin

Homma uhkaa lähteä käsistä:

- *Irlanti*
  - *Latvia*
- (HS 21.1.2009)

Koska personoidut maat *kärsivät*, ne ovat kokijoita eivätkä agenteja. Kun jokin uhkaa lähteä käsistä, on sillä jollakin oletettu olevan kädet – on siis edelleen kyse personifikaatiosta. Ja kun jokin lähtee käsistä, kokija on voimaton, toimintakyvytön.

Vasta isommasta aineistosta voisi päätellä, kuinka yleistä kokijaksi hahmottaminen on. Aineistossani Latvia esiintyi toimijana vain kerran:

*Joulukuussa **Latvia otti** Kansainväliseltä valuuttarahastolta 7,5 miljardin euron tukipaketin, jota seurasi tiukka säästökuuri julkisten menojen leikkauksineen, veronkorotuksineen ja palkanalennuksineen. (HS 5.2.2009)*

Lainan ottaminen ei ehkä tunnu kovin aktiiviselta toimijuudelta, mutta olisi mahdollista ilmaista asia toisinkin: Latvia *sai lainan* tai niin kuin aikaisemmissa esimerkeissä, *turvautui lainaan*. Kun Latvia ottaa eikä esim. saa, se hahmottuu aloitteelliseksi tekijäksi, agentiksi.

Edellisessä esimerkissä on muitakin metaforia kuin personoitu Latvia. *Veronkorotukset* ja *palkanalennukset* eivät kuulosta metaforisilta, mutta kognitiivisen metaforateorian mukaan ne ovat sellaisia. Lakoff ja Johnson (1980, 14 - 19) puhuvat orientaalisista metaforista. Ne perustuvat, niin kuin muutkin abstraktien asioiden ymmärtämiseen käytetyt metaforat, konkreettiseen, fyysiseen ympäristöön ja sen lainalaisuuksiin. Orientaalisten metaforien perusajatus on se, että enemmän on ylhäällä ja vähemmän alhaalla, niin kuin vaikkapa veden pinta säiliössä. Veronkorotuksissa ja palkanalennuksissa tällaista fyysistä nousua ja laskua ei tapahdu, ei ainakaan enää nykyisin, kun palkka- tai verorahoja ei enää kasata konkreettisiksi pinoiksi. *Menojen leikkauksista* puhuminen on luonnollisesti myös metaforista.

Tavallisesti kasvaminen tapahtuu ylöspäin, mutta seuraavassa metaforisessa ilmauksessa suunta on päinvastainen:

*Riika/Baldone. Epäluottamus poliitikkoihin on **kasvanut** eurooppalaisittain ennätysyväksi Latviassa. (HS 24.1.2009)*

Seuraavasta esimerkistä voi mielestäni kuoria kaksi metaforakerrosta:

*Päinvastoin kuin Virolla, **Latvialla** on viime aikoina ollut suhteellisen toimivat **välit Venäjään**. (HS 14.1.2009)*

Ensinnäkin *väli* on alun perin konkreettinen, spatiaalinen suhde. Siitä se on metaforistunut erityisesti ihmisten välisiä mentaalisia suhteita ja prosesseja kuvaamaan. Niinpä tässä esimerkissä on mielestäni kyse valtioiden personoinnista. Mailla on välit niin kuin ihmisillä, ei ole kyse maiden välisestä spatiaalisesta tilasta.

Lakoffin ja Johnsonin kognitiivista metaforateoriaa kritisoidaan joskus sen laajuudesta. Sen mukaanhan melkein mikä tahansa konventionaalinen ilmaus onkin metaforinen. Niin kuin olen edellä jo useamman kerran maininnut, metaforia tarvitaan kuitenkin nimenomaan abstraktin konkreettistamiseen. Konkreettisista asioista, fyysisistä olioista, suunnista ja tiloista voimme puhua ilman metaforiakin. Lakoff on artikkelissaan *Metaphor and war* (1992 / Mustaparta 1996) kirjoittanut metaforista, joiden avulla Yhdysvallat hänen mukaansa oikeutti ensimmäisen sotansa

Irakia vastaan. Metaforissa Irak sai roiston roolin, Kuwait uhrin ja USA pelastamaan rientävän sankarin roolin. Mutta Lakoff korostaa, että sota itse, pommitukset ja kuolleet ruumiit, eivät enää olleet metaforisia.

Kognitiivinen metaforateoria on mielestäni kelpo työkalu erilaisten tekstien analysoimiseen. Sen avulla on helppo päästä pintaa syvemmälle. Nytkin Latvian yliopiston suomalais-ugrilaisessa ohjelmassa on tekeillä yksi lopputyö, joka perustuu Lakoffin ja Johnsonin metaforateoriaan. Siinä Laura Briede koettaa selvittää, millaisin metaforin Suomen ja Latvian mediassa hahmotetaan sikainfluenssaa.

Lähteet

1. Gikale, Natalia 2009: Lama-metaforat suomalaisessa mediassa. Kandidaatin tutkielma. Latvian yliopiston suomalais-ugrilainen ohjelma.
2. Helsingin Sanomat 12.1. – 12.2.2009, digilehti. <www.hs.fi/arkisto>
3. Lakoff, George 1992: Metaphor and war: The metaphoric system used to justify war in the Gulf. Thirty Years of Linguistic Evolution, toim. Martin Putz. John Benjamins, Philadelphia, 463 – 481.
4. Lakoff, George - Johnson, Mark 1980: Metaphors We Live by. The University of Chicago Press, Cicago.
5. Leino, Pentti 1990: Mikä siellä liikkuu? Liike- ja muutosverbien subjekti. Virittäjä 94, 400 – 418.
6. Mustaparta, Eila 1993: Ehdimmekö EY-junaan? Miten suomalaiset poliitikot puhuvat Euroopan yhteisöstä? Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
7. Mustaparta, Eila 1996: Juna, jolla ei ole paluuvuoroa. EY-metaforat poliitikkojen retoriikassa. Artikkeliteoksessa Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä, toim. Jyrki Kalliokoski. Kieli 9, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 168 – 183.
8. Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä. Artikkeliteoksessa Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Suomi 162, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kopsavilkums

Autore rakstā aplūko metaforas, kuras somu vislielākā laikraksts „Helsingin Sanomat” lietojis rakstos par Latviju 2009. gada janvārī – februārī. Šajā laikā avīzē daudz rakstīts par krīzi Latvijā. Raksta pamatā ir Georga Lakofa un Marka Jonsona (1980) kognitīvā metaforu teorija. Balstoties šai teorijā, visas abstraktās lietas kļūst saprotamas ar tādu metaforu palīdzību, kuras pamatotas ar konkrētām lietām. Piemēram, laiks ir abstrakts jēdziens, un tāpēc par to runā ar telpiskiem terminiem: laiks iet, skrien utt.

Laikraksta piemēros Latvija bieži tikusi personificēta. Arī pati krīze ir personificēta, un par krīzi rakstīts tā, it kā tā būtu agresīvs aģents, kas, piemēram, sit. Personificētajai Latvijai bijusi gandrīz tikai pasīva loma: Latvija „paļāvās uz Starptautiskā valūtas fonda palīdzību” vai bija „ekonomiskas krīzes izkropļota”. Arī, runājot par valstu attiecībām, var domāt, ka valstis tiek uztvertas kā personas: „.. Latvijai ir bijušas salīdzinoši efektīvas attiecības ar Krieviju”.

Summary

In this article I have examined metaphors, which were used when speaking about Latvia in *Helsingin Sanomat*, the biggest Finnish newspaper, during one month in January-February 2009. That time this newspaper wrote a lot about the crisis in Latvia. The basis of my work is the cognitive theory about metaphors by George Lakoff and Mark Johnson (1980). According to this theory, all abstract things became understood through metaphors, which are based on concrete things. For example, time is an abstract concept, and that's why we use spatial terms when speaking about it: time comes, goes, runs, passes etc.

In my examples from *Helsingin Sanomat* personification was often used when writing about Latvia. The economical crisis was also personified. It was written as if the crisis was an aggressive agent, which, for example, hits. Personified Latvia played quite passive role: Latvia *relied on International Monetary Funds help* or was *mauled by the economical crisis*. When speaking about the relationships between countries, the countries are also understood as persons, for example, .. *Latvia has had relatively effective relationships with Russia*.